

ХУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРДАН ЖАБРЛАНУВЧИЛАРГА ЁРДАМ КЎРСАТУВЧИ ИХТИСОСЛАШТИРИЛГАН МУАССАСАЛАР ФАОЛИЯТИ ТАРТИБИ

Шерматов Исломбек Баходир ўғли

Ўзбекистон Республикаси ИИБ Академияси 3-босқич талабаси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7889089>

Аннотатсия:Хуқуқбузарликлардан жабрланувчиларга ёрдам кўрсатувчи ихтисослаштирилган муассасалар фаолияти Ўзбекистон Республикасининг «Хуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисидаги 2014 йил 14 май кундаги қонунининг 33-моддасида белгиланган бўлиб, хуқуқбузарликлардан жабрланувчиларга, хуқуқбузарликлар содир этишга мойил бўлган, хуқуқбузарликлар содир этган шахсларга нисбатан ижтимоий реабилитация қилиш ва ижтимоий мослаштириш чора-тадбирлари қонуни ҳужжатларида белгиланган тартибда хуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи орган ёки муассаса томонидан қўлланилади.

Асосий қисм:Хуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи соҳавий хизматлари томоидан хуқуқбузарликлардан жабрланувчиларга, хуқуқбузарликлар содир этишга мойил бўлган, хуқуқбузарликлар содир этган шахсларга нисбатан ижтимоий реабилитация қилшп ва ижтимоий мослаштириш чора-тадбирлари қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда қўлланилади.

Хуқуқбузарликдан жабрланувчини ижтимоий реабилитация қилиш жараёнида жисмоий зарар кўрган шахснинг соғлигини тиббий ва психологик ёрдам кўрсатиш орқали қайта тиклаш, маънавий ёки мулкый зарар етказилган ҳолларда эса зарарни қоплаш асосида амалга оширилади.

Ижтимоий мослаштиришда эса хуқуқбузарликлар натижасида оғир психологик жароҳат олган шахсларни оиласига, маҳалласига ёқн умуман жамиятта мослаштириш каби қораларни мисол тариқасида қелтириш мумкин.

Хуқуқбузарга нисбатан ижтимоий реабилитация қилиш бевосита шахсни ахлоқан тузатиш ёки судланганлик ҳолатини олиб ташлаш сингари қораларда намоён бўлади. Ижтимоий мослаштиришда бевосита жазони ижро этиш муассасасидан жазо ўтаб қайтган шахсни ўқишга ёки ишга жойлаштириш, маълум муддатга уй-жой билан таъминлаш, ҳокимиятлар ҳузуридаги махсус комиссиялар томонидан моддий, шунингдек ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар томоидан ҳуқуқий ёрдам

бериш каби ҳолатларда ўз ифодасини топади. Шунингдек, Ўзбекистон Республикасининг «Хуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида» 2014 йил 14 май кундаги қонунининг 43-моддасида «Хуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикаси» тушунчасига хуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи орган ёки муассасанинг муайян шахсининг хуқуқбузарликдан жабрланувчига айланиши хавфини камайтиришга қаратилган профилактика чора-тадбирларини куллашга доир фаол ярати хуқуқбузарликларининг виктимологик профилактикасидир деб таъриф берилган.

Мазкур қонунда хуқуқбузарликларининг профилактикасини бевосита амалга оширувчи орган ва муассасалар томонидан» амалга ошириши зарур бўлган виктимологик профилактика чора-тадбирларининг берилган. Мазкур чора-тадбирлар таҳлилидан кузатиш мумкинки улар хуқуқбузарликлар виктимологик профилактикасининг ўзига хос хусусиятларини очиқ беради. Хуқуқбузарликлар янгимодозик профилактикаси чора-тадбирлари хуқуқбузарликларининг умумий махсус ва яқка тартибдаги профилактикасидан бир қатор ўзига хос хусусиятлари билан фарқланади. Улардаги фарқи хуқуқбузарликлар виктимологик профилактикаси чора-тадбирларининг қимларга нисбатан амалга оширилишида ҳам намоён бўлади. Хусусан, хуқуқбузарликларининг умумий, махсус ва яқка тартибдаги профилактикасининг хуқуқбузарликлар уларнинг содир этилишига сабаб ва шароитлари, хуқуқбузарликларни содир этишга мойил ёки *содир этган, шунингдек* гайри-ижтимоий ҳуқуқ-атворга нисбатан профилактик таъсир утказишга қаратилса, хуқуқбузарликлар виктимологик профилактикаси хуқуқбузарликдан жабрланган, ўзининг гайри-ижтимоий ҳуқуқ-атвори туфайли хуқуқбузарликдан жабрланиш эҳтимолида бўлган ёки жабрланишга мойил шахсларга нисбатан амалга оширилиши билан фарқланади.

Кузатишлар ва амалиёт таҳлилари шуни кўрсатмоқдаки. хуқуқбузарликлар виктимологик профилактикаси чора-тадбирлари бугунги кунда:

биринчидан, «одам савдоси», «экстремизм», «терроризм», «оммавий маданият», наркотрафик ва шу каби боизқа ижтимоий хавфли қилмишлар таҳдидларидан огоҳ этиш мақсадида аҳолининг барча қатламига.

иккинчидан, «ёнғин, йул-транспорт ҳодисалари, бахтсиз ҳодисаларга олиб келадиган хуқуқбузарликлар таҳдидидан огоҳ этиш мақсадида аҳолини барча қатламига;

учинчидан, ижтимоий-рухий, жисмоний-физиологик, касби, ижгимоий- моддий ахволи ва бошқа хусусиятлари билан мулкка қарши жиноятлар жабрланувчисига айланиш ҳавфи мавжуд бўлган аҳоли қатламига;

туртинчидан. ўзининг гайриижтимоий ҳуқ-ағвори ҳавфлилиги туфайли шахсга ва мулкка қарши ҳуқуқбузарликлар жабрланувчисига айланиш мойил бўлган шахсларга,

бешинчидан, оила-турмуш ва маиший соҳада тез-тез ийозлар, қелишмовчиликлар қелтириб чиқарувчи ва бошқа салбий хусусиятларга эга тоифадаги шахсларга нисбатан умумий, махсус ва яқка тартибда ушбу ҳамада бошқа қонунлар талаблари асосида амалга оширилади.

Юқоридигилардан қелиб чиққан ҳолда таъкидлаш жоизки, ҳуқуқбузарликлар нжтимологик профилактика»! чора-тадбирларини а) ҳуқуқбузарликлар жабрланиш эҳтимоли мавжуд бўлган, б) ҳуқуқбузарликлардан жабрланган; в) гайриижтимоий ҳуқ-атворли ва бошқа ҳуқуқбузарликдан жабрланишга мойиллиги юқори бўлган шахсларга қисбага амалга ошириш мақсадга мувофиқдир.

Ўзбекистан Республикасининг «Ҳуқуқбузарликлар профилактика»! тугрисида»ги 2014 йил 14 май қунида»ги қонунининг 44-моддасида "Ҳуқуқбузарликларнинг виқгимологик профилактикаси чора-тадбирлари" бсқиланган бўлиб, улар умумий, махсус ҳамада яқка тартибдаги профилактикадан фарқ қидали. Ҳуқуқбузарликларнинг виқгимологик профилактикаси бир вақтининг ўзида умумий, махсус, яқка тартибдаги виқгимологик хусусиятга эга бўлган чора тадбирларни ўз ичига қамраб олиди. Шунини алоҳида таъкидлаш жоизки. мазкур чора-тадбирларни амалга ошириш мақсади, мазмуни ҳамада аҳамияти, ушбу чора-тадбирлар қайси субъектлар томонидан қимларга нисбатан амалга оширилиши, амалга ошириш вақти, усул ва шакллари хусусида маълумотлар бўлмаганлиги сабабли турли талқинлар ва мунозарали ёндашувлар учраб турибди. Хусусан: Ҳуқуқбузарликларнинг виқгимологик профилактикасининг яқка тартибдаги чора-тадбирлари қуйидагилардан иборат:

1. Ҳуқуқбузарликлардап жабрланувчиларга нисбатан шахсининг индивидуал ва ижтимоий-психологик хусусиятлари ҳисобга олинган ҳолда профилактика тадбирларини ўтқизиш.

Мазкур чора-тадбирни амалга ошириш ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасини бевосита амалга оширувчи орган ва муассасалар ваколатига қиради. Шунингдек ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг

иштирок эутвчи субъскглари хам конун доирасида иштирок этиши мумкин.

Ваколатли орган мансабдор шахси томонидан ҳуқуқбузарликдан жабрланувчига нисбатан қўлланилаётган профилактик чора-тадбир қўллаш жараёнида самарадорликка эришиши лозим. Бунинг учун жабрланувчилар шахси билан боғлиқ бўлган куйидаги хусусиятларини инобатга олиш зарур:

1 индивудуал хусусияти; (ёши, жинси. маълумоти, жисмоний ҳолати, ҳулк- атвори)

□ Моддий ижтимоий аҳоли, (оилавий аҳоли, турмуш тарзи, иш билан таъминланган ёки ишсиз)

психологик хусусиятлари (кизикиши, дунёкариши, қобилияти, мойиллиги, локайдлиги, бепарволиги, ишонувчанлиги, ахлоксизлиги, рухий ва эммоционал бекарорлиги).

Мазкур маълумотларни шакллантиришда ички ишлар органлари ходимлари фукароларининг ўзини-ўзи бошқариш органлари, нодавлат нотижорат ташкилотлар корхона, муассаса, ташкилотлар ҳамда фукаролар имкониятидан фойдаланиш самара беради Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси субъектлари жабрланувчи тўғрисидаги маълумотларга таянган ҳолда куйидаги профилактик чора тадбирларни амалга ошириши мақсадга мувофикдир;

профилактика суҳбатини ўтказиш; (суҳбат жараёнида ишолтириш ва огохлантириш усулини қўллаш)

моддий-иҷтимоий аҳолини яхшилашга қаратилган чора-тадбирларни амалга ошириш; (ишга жойлашишида кўмаклашиш, моддий аҳолини яхшилаш юзасидан тақдимномалар киритиш);

тиббий-психологик ёрдам кўрсатиш (психолог имкониятидан фойдаланиш. тиббий муассасага жойлаштириш, жабрланувчиларга ёрдам кўрсатувчи муассасаларга жойлаштириш чораларини кўриш

Ушбу жараёнда шахсининг характери, темперамента, рухий кечинма ва ҳолатлари, ходисаларга ва теваарак-атрофдагиларга муносабати, салбий хусусиятлари, иродаси, мотивлари, дунёкараши ва бошқаларни аниқлаш учун мутахассис психолог жалб этилиши мумкин. Бундан ташқарн жабрланувчига профилактик таъсир этиш жараёнида унга хос бўлган алоҳида хусусиятлари хусусан, интеллектуал, иродавий. Ахлоқий сифатларини ҳисобга олшши, шахсининг кўтаринки (оптимистик) ёки тушқун (пессимистик) кайфиятига қараб бир хил вазиятни турли шахслар

турлича талкинида (яхши ва ёмон таассуротлар асосида) эслаб колиши мумкинлигини инобатга олиши зарур.

Хуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикасининг умумий чора-тадбирлари куйидагилардан иборат:

I. Аҳолига, шу жумладан хуқуқбузарликлардан жабрланувчиларга шахслар ўртасидаги низоларни хал этиш усулларини ўргатиш: Хуқуқбузарликларнинг профилактикасини бевосита амалга оширувчи орган ва муассасалар шахсларнинг хуқуқбузарликлардан жабрланишига олиб келувчи низолар ва низоли вазиятларни аниклайди ва ўрганади. Ушбу жараёнда шахслар ўртасида вужудга келган низоларнинг сабаб ва шароитларини тахлилларига асосан уларни хал этишнинг: а) ўзаро келишув ёки бир-биридан кечирим сўраш; б) етказилган мулкый ёки маънавий зарарни бартараф этиш; в) тарафларнинг яқинлари таъсири имкониятидан фойдаланиш; г) амалдаги конунларда белгиланган тартибда ваколатли орган ва муассасага мурожаат килиш ва бошқа усулларини тушунтирадilar.

Хуқум қилинган тақдирда зарурий муҳофаа ва охирги зарурат ҳақидаги маълумотларни кенг тарқатиш йўли билан аҳолига ҳуқуқий тарбия ва таълим бериш. Ушбу чора-тадбирлар асосан ички ишлар органлари томонидан; а) аҳоли ўртасида тарғибот ишларини олиб бориш; б) спорт тўғаракларида ўзини химоя килиш куч ишлатишни ўргатиш; в) оммавий ахборот воситаларида химояланиш усулларини қўллашни намоиш этишни ташкил этиш орқали амалга оширилади. Бу жараён фуқароларга ҳужум қилинган тақдирда Ўзбекистон Республикаси жиноят кодексининг 37-моддасига асосан «Зарурий муҳофаа» 38-моддасига асосан «Охирги зарурат» доирасида куч ишлатиб ўзларини химоя қилишларни ҳақидаги маълумотларни кенг тарқатиш йўли билан уларнинг ҳуқуқий билимларини оширишни ҳам назарда тутди. Мазкур жараёнда аҳолига, биринчидан, зарурий муҳофаа тўғрисидаги маълумот берилади, иккинчидан, қайси ҳолатлар зарурий муҳофаа чегарасидан четга чиқиш ҳисобланиши тушунтиради, учинчидан, охирги зарурат тўғрисида маълумот берилади, тўртинчидан, қайси ҳолатларда шахснинг ҳаракатлари охирги заруриятдан четга чиқиш деб баҳоланишини тушунтирилади.

Профилактика дастурлари ва тадбирлари лойиҳаларининг оммавий муҳокамаларини ташкил этиш уларни амалга ошириш жараёнида муаммолар ва камчиликларни аниқлаш ҳамда бартараф этиш мақсадида

жаҳон Интернет ахборот тармогида веб-сайтлар, блогерлар, чатлар ташкил килиш.

Хуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи тсгишли орган ёки муассасалари жаҳон Интернет ахборот тармогида веб-сайтлар, блоглар, чатлар а) хуқуқбузарликдан жабланувчи бўлишига олиб келадиган сабаб ва шароитлар: б) хуқуқбузар томонидан қўлланиладиган қурол ва усуллар хақида огоҳ этиш; в) хуқуқбузарлардан химояланиш усуллари ва уларни қўллаш тактикасини ўргатиш; г) хуқуқбузарликлар виктимологик профилактикасига доир дастурларни ҳамда унга киритилаётган чора-тадбирлар муҳокама килиш. д) ушбу дастурларини амалга ошириш жараёнида юзага келаётган муаммо, хато ва камчиликларни аниклаш; е) уларни бартараф этиш бўйича чора-тадбирларни ҳамкорликда ишлаб чиқиш ҳамда самарали амалга оширишни таъминлаш мақсадида ташкил этилади.

5. Хуқуқбузарликлар профилактикасининг замонавий усуллари тўғрисида электрон адабиётларни тарқатиш. Хуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикасини таъминлашга хизмат килувчи, жумладан фуқароларни хуқуқбузарликдан химояланиш, ўзини-ўзи муҳофаа килиш усуллари, воситалари ва шакллари ўргатувчи махсус миллий электрон адабиётларни тайёрлаш, кўпайтириш, тарқатиш ва ундан фойдаланишга доир чора-тадбирларни амалга *ошириш* бугунги кунда хуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи орган ва муассасалар олдида турган энг долзарб вазифалардандир.

Хуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикасининг махсус чора-тадбирлари куйидагилардан иборат:

Хуқуқбузарликлардан жабланувчиларни аниклаш ва химоя килиш бўйича чора-тадбирларни кўриш.

Хулоса:Хуқуқбузарликларнинг профилактикасини бевосита амалга оширувчи орган ва муассасалар томонидан фуқароларни қабул қилиш, уларнинг мурожаатларини кўриб чиқиш, жамоат тартиби ва фуқаролар хавфсизлигини таъминлаш, йул ҳаракати ва ёнғин хавфсизлигини таъминлашда умумий, яқка тартибдаги ҳамда махсус профилактик чора-тадбирларни амалга ошириш жараёнида хуқуқбузарликлардан жабланган шахслар тўғрисида олинган ахборотларни таҳлил қилади, ўрганади ва бу йўналишда жабланувчиларни химоя килиш чораларини амалга оширади. Жабланувчиларни химоя қилиш куйидагиларни, жумладан шахснинг

хуқукларни химоя қилишни. тиббий, психологик ёрдам беришни, якинлари ва бошқалар билан алоқаларни яхшилашни, жабрланувчиларнинг бузилган хуқукларини тиклашни. Ўзини-ўзи химоя қилиш усулларини ўргатишни назарда тутди.

Фойдаланилган адабийотлар:

1. Хуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида – Uchquduq tuman xalq ta'limi bo'limi (uchquduq-xtb.uz)
2. Ўзбекистон Республикасининг 14.05.2014 й. ЎРҚ-371-сон "Хуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида"ги Қонуни (Қонунчилик палатаси томонидан 30.10.2013 й. қабул қилинган, Сенат томонидан 10.04.2014 й. маъқулланган) | Хуқуқ-тартибот ва хавфсизлик тўғрисида умумий қоидалар | Хуқуқ-тартиботни муҳофаза қилиш. Хавфсизлик. Маъмурий ва жиноий жавобгарлик | ЎзР ҚонунчилигиМаълумотлар тизими «Ўзбекистон Республикасининг 14.05.2014 й. ЎРҚ-371-сон "Хуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида"ги Қонуни (Қонунчилик палатаси томонидан 30.10.2013 й. қабул қилинган, Сенат томонидан 10.04.2014 й. маъқулланган)» | NRM.uz
3. ЎРҚ-371-сон 14.05.2014. Хуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида (lex.uz)

